

Osobnost Jana ze Středy

Marie Bláhová

Jméno pozdějšího kancléře a předního činitele dvora římského císaře a českého krále Karla IV., postupně litomyšlského a olomouckého biskupa Jana ze Středy¹ se poprvé objevilo v listině římského a českého krále Karla ze 16. října 1347, jíž vydavatel potvrdil hraběti

---

1 Z bohaté literatury o Janovi ze Středy srov. především A. Benedikt: *Das Leben des heiligen Hieronymus in der Übersetzung des Bischofs Johann VIII. von Olmütz*. Prag 1860, Einleitung, s. I–IX; A. Heyne: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau*. Breslau 1860–1864, II, s. 208–221; H. Friedjung: *Kaiser Karl IV. und sein Anteil am geistigen Leben seiner Zeit*. Wien 1872; F. Tadra: *Jan ze Středy*. *Časopis Národního muzea* 60, 1886, s. 85–101, 276–297; J. Lulvès: *Die Summa cancellariae*. Berlin 1891, s. 4–19; A. Sattler: *Die pseudoaugustinischen Soliloquien in der Übersetzung des Johannes von Neumarkt*. Graz 1904, Einleitung; A. Hansel: *Johann von Neumarkts kirchliche Laufbahn. Ein Beitrag zu seiner Biographie*. *Jahrbücher zur Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 3, 1927, s. 299–344; E. Schieche: *Ein Schweidnitzer Formularbuch Johanns von Neumarkt*. *Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Schlesiens* 61, 1927, s. 312–360; Týž: *Svidnický formulář Jana ze Středy*. *Časopis Archivní školy* 5, 1927, s. 110–159; Týž: *Zur Herkunft Johanns von Neumarkt*. *Archiv für Kulturgeschichte* 20, 1935, s. 16–35; Týž: *Neues über Johann von Neumarkt*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 65, 1931, s. 292–301; H. Zatschek: *Karolinische Studien. Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen* 73, 1935, s. 1–19; H. A. Genzsch: *Johann von Hohenmauth alias von Neumarkt im Dienst des Herzogs von Münsterberg und König Johanns von Böhmen und seine Beziehungen zum Lande Glatz*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 69, 1935, s. 89–120; J. Klapper: *Johann von Neumarkt. Bischof und Hofkanzler. Frührenaissance in Böhmen zur Zeit Karls IV.* Leipzig 1964; E. Schwarz: *Johann von Neumarkt*. In: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder* 1, München 1974, s. 27–47; H.-J. Rieckenberg: *Zur Herkunft des Johann von Neumarkt, Kanzler Karls IV.* *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 31, 1975, s. 555–569; Týž: *Johann von Neumarkt, Frühhumanist, Kanzler Karls IV., Bischof von Leitomischl und von Olmütz*. In: *Neue deutsche Biographie* 10, 1974, s. 563–564; J. Bujnoch: *Johann von Neumarkt als Briefschreiber*. In: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder* 3, Karl IV. und sein Kreis, München – Wien 1978, s. 67–76; W. Höver: *Johann von Neumarkt*. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon* 4, 1983, sl. 686–695; M. Bláhová: *Život a dílo Jana ze Středy*. In: *Studia z dziejów Środy Śląskiej, regionu i prawa Średzkiego*. Ed. R. Gładkiewicz, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 980, *Historia* LXX, Wrocław 1990, s. 77–93; I. Hlaváček: *Johann von Neumarkt († 1380)*. In: *Lexikon des Mittelalters* 5, München – Zürich 1991, sl. 518; R. Böhm: *Johann von Neumarkt (1315–1380)*. In: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* 3, 1992, sl. 129–130; P. Ochsenbein: *Johann von Neumarkt als geistlicher Schriftsteller*. In: *Literatur*

Albrechtovi z Oettingenu říšské zástavy.² Jan ze Středy je v listině uveden jako notář. O jeho předchozím životě není mnoho známo. Narodil se ve Středě ve Slezsku³ v dobře situované a široce rozvětvené měšťanské rodině.⁴ O jeho rodičích, Mikuláši a Markétě, nejsou zná-

des Prager Hofes der Luxemburger, Wolfram-Studien 13, Berlin 1994, s. 67–80; T. Tomasek: Johann von Neumarkt und deutscher Stil. In: Festschrift Franz Josef Worstbrock, Stuttgart 1997, s. 151–162; J. Nechutová: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000, s. 146–151; J. Bistrický: Johann von Neumarkt (um 1310–1380). 1352–1353 ernannter Bischof von Naumburg. 1353–1364 Bischof von Leitomischl. 1364–1380 Bischof von Olmütz. 1380 Elekt von Breslau. In: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reichs. Ein biographisches Lexikon. Hrsg. E. Gatz, Berlin 2001, s. 512–513; W. Höver: Johann von Neumarkt. In: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 11, 2004, sl. 795; U. Dotti: Petrarch in Bohemia. Culture and Civil Life in the Correspondence between Petrarch and Johann von Neumarkt. In: Petrarch and his Readers in the Renaissance. Edd. K. A. E. Enenkel – J. Papy, Leiden – Boston 2006, s. 73–87; A. Otto: Teaching Religion in the Later Middle Ages. Petrarch and Johann von Neumarkt Revisited. In: Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft 16, 2006–2007, s. 365–375; R. Bauschke: Johann von Neumarkt: „Hieronymus Briefe“. Probleme von Epochengrenzen und Epochenschwellen am Beispiel des Prager Frühhumanismus. In: Humanismus in der deutschen Literatur des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Tübingen 2008, s. 257–272; jl: Jan ze Středy. In: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4, Praha 2008, s. 394–396.

- 2 Srov. A. Huber: Einleitung. In: J. F. Böhmer: Regesta imperii (dále RI) VIII, Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV., 1346–1378. Aus dem Nachlasse J. F. Böhmer's hrsg. A. Huber, Innsbruck 1877, s. XLII a s. 35, č. 370. K tomu Briefe Johanns von Neumarkt. Hrsg. Paul P. Piur, Berlin 1937 (= Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung VIII), s. 485, pozn. k č. 390. Rok 1347 jako dobu, kdy Jan ze Středy vstoupil do Karlových služeb, potvrzuje i jeho vlastní tvrzení v listu Karlovi IV. z roku 1374, že působil v Karlových službách 26 let. Srov. P. Piur: Briefe, č. 42, s. 72n.
- 3 Hypotézu o Janově vysokomýtském původu a o totožnosti Jana z Vysokého Mýta a Jana ze Středy vyslovil na základě listiny z 2. listopadu 1344, kde je jmenován Jan z Vysokého Mýta jako farář ve Středě a protonotář ziębického vévody Mikuláše (P. Piur: Briefe, č. 388, s. 482n.), a skutečnosti, že bratr Jana ze Středy Matyáš je v pramenech jednou označen „z Vysokého Mýta“, J. Klapper: Zur Lebensgeschichte des Humanisten Johann von Neumarkt. Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 28, 1927, s. 148–164. Hypotéza měla značný ohlas a vyvolala souhlasné i nesouhlasné reakce odborníků. Přes některé shodné informace o obou osobách (oba působili u farního kostela ve Středě, v kanceláři Mikuláše Ziębického a v kanceláři Jana Lucemburského, bratr Jana ze Středy je jednou označen „z Vysokého Mýta“) je tato hypotéza v rozporu s dvěma prameny. Jednoznačně proti ní vypovídá list Oty z Donína napsaný mezi lety 1346–1351, v němž Janovi ze Středy slibuje, že se brzy stane kanovníkem v kostele sv. Kříže ve Vratislavi (P. Piur: Briefe, č. 360, s. 457), když Jan z Vysokého Mýta byl kanovníkem tohoto kostela nejpozději od roku 1341 (P. Piur: Briefe, č. 388, s. 483), a žádost Karla IV. o udělení kanovnictví ve vratislavském biskupském kostele pro Jana ze Středy z 11. ledna 1349, kde je jako současné beneficium uvedena pouze fara ve Středě (Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I (dále MBV I). Acta Clementis VI. pontificis Romani, 1342–1352. Opera Ladislai Klicman, Pragae 1903, č. 1056, s. 591), zatímco Jan z Vysokého Mýta byl farářem ve Středě a kanovníkem u sv. Kříže. Průkazný není ani paleografický rozbor písemností, na jehož základě se H. A. Genzsch pokusil Klapperovu hypotézu podpořit. Spolehlivě prokázal působení Jana z Vysokého Mýta v ziębické kanceláři a kanceláři Jana Lucemburského. Pokud jde o shodu písma písemností Jana z Vysokého Mýta s kancelářskými poznámkami Jana ze Středy, považoval sice písma za identického, musel ovšem konstatovat, že se písmo Jana ze Středy od písma ziębických listin nikoli nepodstatně liší („unterscheidet sich übrigens nicht unerheblich“ – H. A. Genzsch: Johann von Hohenmauth, s. 102, pozn. 56). K tomu především H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 565 („Der von Genzsch durchgeführte Schriftvergleich ist in keiner Weise dazu angetan, unsere Auffassung zu erschüttern, daß Johann von Hohenmauth und Johann von Neumarkt nicht miteinander identisch sind.“). Rieckenbergovy zdůvodněné závěry, pokud jde o původ Jana ze Středy, jsou obecně akceptovány. Srov. B.-U. Hergemöller: Die Verfässherschaft der „Goldenen Bulle“ Karls IV. Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 22, 1981, s. 255, pozn. 12. Nově provedená expertiza, za niž děkuji kolegyni prof. PhDr. Haně Pátkové, Ph.D., prokázala sice drobné shody v písmu, ale nikoli takové, aby bylo možno pouze na jejich základě ztotožnit písma. Vzhledem k tomu, že proti ztotožnění svědčí i další důvody (srov. zde níže), nelze Jana ze Středy považovat za Jana z Vysokého Mýta.
- 4 Starší hypotéza o chudých rodičích, „kteří však neopominuli synu svému poskytnouti vzdělání“ (tak F. Tadra: Jan ze Středy, s. 86), musela být opuštěna, když byli v pramenech zachyceni příbuzní této rodiny. Přehled podává J. Klapper: Johann von Neumarkt, s. 7n.

my žádné podrobnosti. Mohli jimi být Mikuláš, dědičný rychtář ve Středě doložený listinou z roku 1364, a Markéta, sestra středského řezníka Matyáše, který 26. prosince 1358 učinil nadaci k oltáři farního kostela ve Středě.⁵ Nekrologia dvou slezských cisterciáckých klášterů, Kamence a Jindřichova (Henryków), zaznamenala denní data úmrtí rodičů Jana ze Středě a jeho bratra Matyáše, bohužel s rozdílnými daty. Podle kameneckého nekrologia zemřel Mikuláš, „otec pánů biskupů Jana Olomouckého a Jana Trebinjského“ 30. července, jejich matka Markéta 15. prosince, podle jindřichovského nekrologia zemřel otec trebinjského biskupa Matyáše 16. září a matka 16. prosince v neznámých letech.⁶ Vzhledem k tomu, že zápis do kameneckého nekrologia byl vložen v době, kdy byl Jan ze Středě biskupem olomouckým a jeho bratr Matyáš ještě žil, zemřel jejich otec zřejmě mezi lety 1364 a 1370.⁷ Skutečnost, že tyto informace uvádějí výhradně slezské prameny, navíc jindřichovské nekrologium je vzhledem k povaze obsažených záznamů považováno přímo za „pamětní knihu“ slezského měšťanstva,⁸ naznačuje, že rodiče obou bratří žili ve Slezsku a že měli vztah k slezským cisterciákům.

Většinou díky listům Jana ze Středě jsou prameny doloženi i jeho sourozenci a další rodinní příslušníci. Pouze o bratru Matyášovi⁹ informují také slezské prameny a panovnické listiny. Matyáš vstoupil do cisterciáckého kláštera v Lubuši (Lubiąż) v Dolním Slezsku. Díky Janově intervenci se 31. července roku 1355 stal titulárním biskupem v Trebinji v Hercegovině v dubrovnícké diecézi („*in partibus infidelium*“).¹⁰ Tento úřad ho opravňoval, aby mohl zastupovat svého bratra jako litomyšlského biskupa v sakrálních úkonech v jeho diecézi. Také on se objevoval u dvora a bývá uveden mezi svědky listin Karla IV.¹¹ V roce 1362 svou činnost v Litomyšli ukončil a odešel do Vratislavi, kde až do své smrti 1. dubna nebo 23. března 1370¹² působil jako světící biskup. Ve Slezsku vlastnil slušný majetek, který z velké části odkázal klášteru v Křešově (Krzeszów). Měl úzký vztah k lehnicko-břežskému knížeti Ludvíkovi I.,

5 Tuto hypotézu vyslovil A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 302. Skutečnost, že tuto celkem bezvýznamnou nadaci potvrdil Karel IV. a mezi svědky konfirmace je uveden „*Joh. Luthomuslensis imperialis aule cancellarius*“, mluví ve prospěch této hypotézy. Srov. rovněž H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 560.

6 Srov. P. Piur: Briefe, č. 386, s. 479n. K tomu především A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 301; H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 561.

7 Srov. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 301.

8 Srov. H. Grüger: Der Nekrolog des Klosters Heinrichau. Archiv für schlesische Kulturgeschichte 31, 1973, s. 67; H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 561.

9 Matyáš je jednou, k roku 1355, označen „*Mathias de Altamuta, electus Tribuniensis*“ (srov. E. Schieche: Neues über Johann von Neumarkt, s. 298; H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 562), z čehož někteří autoři usuzují, že rodiče obou bratří žili nějaký čas ve Vysokém Mýtě a Matyáš se tam narodil. Spíše to však souvisí s tím, že Matyáš jako zástupce Jana ze Středě v litomyšlském biskupském úřadě bydlel ve Vysokém Mýtě. Alespoň tam 10. listopadu 1357 vydal listinu, jíž postoupil bratrovi jednu ves za účelem směny lanšperského panství se zbraslavským klášterem. Srov. F. Tadra: Listy kláštera zbraslavského. Praha 1904, č. 145, s. 98n. Jinde je ovšem Matyáš označen podle slezské Středě nebo podle svého titulárního biskupství. Srov. J. Jungnitz: Die Breslauer Weihbischöfe. Breslau 1914, s. 26–30.

10 Srov. C. Eubel: Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum S. R. E. cardinalium, ecclesiarum, antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta, editio altera. Monasterii 1913, s. 496.

11 Srov. například RI, č. 6882.

12 Odlišná data uvádějí opět již zmíněná nekrologia. První je obsaženo v nekrologiu kláštera v Kamenci, druhé v nekrologiu kláštera v Jindřichově. Srov. P. Piur: Briefe, č. 386, s. 479n.

jemuž opakovaně půjčoval peníze, a když Ludvík založil kolegiátní kapitolu v Břehu, nadal tam z vlastních prostředků dvě kanovnická místa a druhý vikariát. Podle tradice byl pohřben v klášteře v Lubuši, kde v mládí zahájil svou církevní kariéru.¹³ Dalším bratrem Jana ze Středy mohl být vratislavský nožíř Mikuláš, „syn Mikuláše ze Středy“.¹⁴

Jména Janových sester známa nejsou, jedna však byla provdána za vysokomýtského rychtáře Rudolfa, což byl nejspíše Rudlin Royt, jemuž Karel IV. 14. září 1363 na přímluvu Jana ze Středy postoupil dvě třetiny pokut, které budou vybrány u městského soudu a které náležely královské komoře.¹⁵ Z tohoto zřejmě ne právě šťastného manželství¹⁶ je znám syn Jan, za něhož se jakožto vhodného a vzdělaného mladíka Jan ze Středy přimlouval u papeže.¹⁷ Tento Jan z Mýta, později zvaný „Sofista“, dosáhl roku 1387 titulu mistra svobodných umění a patřil ve své době k nejvýznamnějším profesorům Karlovy univerzity, kde působil v letech 1389–1402. Za jeho rektorátu v letech 1395–1396 získal Jan Hus hodnost mistra svobodných umění. Jako vynikající kazatel byl Jan z Mýta také pověřen kázáním při korunovaci královny Žofie.¹⁸

Druhá sestra Jana ze Středy byla provdána za jakéhosi Eberweina. Pro jejich syna Ondřeje Eberweina jeho strýc 21. ledna 1361 získal expektanci na kanovnictví ve Vratislavi.¹⁹ Třetím švagrem Jana ze Středy byl Drslav ze Šternberka, jehož Jan ze Středy jako olomoucký biskup pověřil správou hradu Hukvaldy a ustanovil ho hejtmanem olomouckého biskupství.²⁰ Dalším švagrem Jana ze Středy byl jakýsi Václav Krásný.²¹ Zcela jednoznačně nebyl identifikován „*consanguineus*“ Jindřich, pro něhož Jan ze Středy vydal *litterae credentiales* k pražskému arcibiskupovi Janovi Očku z Vlašimi, a „*nepos*“ Jindřich, pro jehož manželku žádal Jan ze Středy lékařskou radu a péči,²² ani příbuzná Klára, na jejíž svatbu v Kroměříži poslal Jan

13 Životopis Matyáše ze Středy podává J. Jungnitz: Die Breslauer Weihbischofe, s. 26–30; P. Piur: Briefe, s. 268, pozn., a zde níže.

14 Tuto hypotézu vyslovil F. Tadra: Jan ze Středy, s. 87. Existence dalšího bratra, laika, je pravděpodobná již proto, že by zámožná rodina, pokud by měla pouze dva syny a určila pro oba církevní dráhu, neměla žádného pokračovatele.

15 Sběrka pramenů práva městského Království českého – Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. Ed. J. Čelakovský. Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419, Praha 1895, č. 405, s. 587n.

16 Svědčí o tom žádost Jana ze Středy císaři, aby zasáhl ve prospěch Janova švagra, vysokomýtského rychtáře, jemuž prý pražský měšťan Bohuslav unesl manželku i s penězi, klenoty a dalšími věcmi, které jmenovaný rychtář dostal od Jana ze Středy. Rychtářova choť se odmítala vrátit a spolu s únoscem setrvala v hříchu. O podporu v rodinném neštěstí žádal Jan ze Středy také pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Srov. P. Piur: Briefe, č. 190 a 191, s. 274–277. Za vysokomýtského rychtáře se sestra Jana ze Středy mohla provdat díky rodinným kontaktům v případě, že by rodina Jana ze Středy nějaký čas pobývala ve Vysokém Mýtě, jak se domnívají někteří badatelé, ale také díky kontaktům svých bratrů ve východních Čechách, když byl Jan ze Středy biskupem v Litomyšli a jeho bratr Matyáš, který ho zastupoval, měl v tomto městě sídlo.

17 Srov. P. Piur: Briefe, č. 192, s. 277.

18 Srov. Dějiny Univerzity Karlovy I, 1347/48–1622. Red. M. Svatoš, Praha 1995, s. 93, 123, 145, 153n., 290.

19 Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia II (dále MBV II). Acta Innocentii VI., 1352–1362. Opera Joannis Friderici Novák, Pragae 1907, č. 1174, s. 471n.; P. Piur: Briefe, č. 91, s. 147. J. Klapper: Johann von Neumarkt, s. 7, bez odkazu na pramen uvádí, že syn z manželství Janovy sestry s Eberweinem byl farářem v Kolíně.

20 P. Piur: Briefe, č. 186, s. 271n.; č. 187, s. 272; č. 214, s. 297n.

21 P. Piur: Briefe, č. 189, s. 273n.

22 P. Piur: Briefe, č. 195–197, s. 280–282. První bývá považován za Jindřicha z Albendorfu, druhý za rytíře Jindřicha z Dřevčic, případně jsou obě jména vztahována k Jindřichovi z Dřevčic. Srov. P. Piur: Briefe, s. 280n., pozn. k č. 195.

ze Středy muzikanty.²³ Stejně tak není nic známo o příbuzném, který byl mnichem v jindřichovském klášteře.²⁴ Konečně se Jan ze Středy zmínil o jakémsi synovci „L“, jenž prý zaséval nesvár mezi Jana a jeho bratra Matyáše.²⁵

Příbuzné rodina měla mezi patricijskými rodinami v řadě měst České koruny i mimo ni. Patřili k nim brněňští Goblinové, rodina, z níž mimo jiné pocházel Janův „*consanguineus*“ biskup Jan z Feltre a Belluna (1354–1370), v jehož prospěch Jan ze Středy prostřednictvím Karla IV. zasahoval,²⁶ a rovněž kladští Czeterwangové, jedna z nejvýznamnějších rodin ve městě, pro jejíhož člena, svého milého příbuzného („*consanguineo suo dilecto*“) Jana Czeterwanga z Kladska, získal Jan ze Středy od papeže Urbana V. v roce 1366 olomoucké kanovníctví a později ho odměnil za jeho věrné služby.²⁷ Prameny dokládají vztahy Jana ze Středy také k nejmenovanému žateckému rychtáři, za jehož propuštění z vězení se Jan ze Středy přimlouval u uherských královen.²⁸

Datum narození Jana ze Středy není známo, bývá hypoteticky kladeno mezi léta 1305 a 1320.²⁹ Rovněž o Janově vzdělání nejsou v pramenech zprávy. Lze předpokládat, že základy vzdělání v rozsahu trivia získal ve farní škole místa, kde rodina pobývala, tedy ve Středě.³⁰ Pokračovat mohl v katedrální škole ve Vratislavi, kde se vzdělávali budoucí klerici vratislavské diecéze, i když tam ještě nebylo možno získat vyšší teologické vzdělání.³¹ O případném univerzitním studiu Jana ze Středy nejsou zprávy a nic mu nenasvědčuje.³² Naopak, z listu,

23 P. Piur: Briefe, č. 201–203, s. 284–286.

24 P. Piur: Briefe, č. 205, s. 287. K tomu H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 561.

25 P. Piur: Briefe, č. 183, s. 267n.

26 P. Piur: Briefe, č. 159, s. 245.

27 Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia – Denkmäler aus dem Vatikanischen Archiv III (dále MBV III). Acta Urbani V., 1362–1370 – Die Regesten aus der Zeit Urbans V. (1362–1370), Prag 1944, č. 691, s. 427; P. Piur: Briefe, č. 185, s. 270. Příslušníci rodiny Czeterwangů bývali mimo jiné členy městské rady v Kladsku. Srov. H.-J. Rieckenberg: Johann von Neumarkt, s. 563; P. Moraw: Grundzüge der Kanzleigeschichte Kaiser Karls IV. Zeitschrift für historische Forschung 12/1, 1985, s. 31n. a pozn. 51.

28 U královně matky Alžběty a její stejnojmenné snachy. P. Piur: Briefe, č. 52, s. 88n.

29 A. Benedict: Das Leben, s. 1, klade narození Jana ze Středy mezi léta 1305 a 1310, F. Tadra: Jan ze Středy, s. 86, a J. Klapper: Johann von Neumarkt, s. 6, do doby okolo roku 1310, J. Lulvès: Die Summa cancellariae, s. 6, do prvního desetiletí 14. století, E. Schieche: Die Herkunft, s. 20, stejně jako A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 6, okolo 1315, H.-J. Rieckenberg: Johann von Neumarkt, s. 563, okolo 1315–1320.

30 Ke škole ve Slezské Středě srov. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 303n. Jeho učitelem mohl být rektor školy ve Středě Egidius, který v roce 1349 přešel do Lehnice. Srov. P. Piur: Briefe, č. 140, s. 210, a pozn. k tomuto listu; rovněž H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 560. Užší vztah Jana ze Středy k tomuto místu naznačují rovněž zmínky v jeho listech. Srov. P. Piur: Briefe, č. 64, s. 101n.; H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 560. Hypotéza o příslušnosti Jana ze Středy k premonstrátskému řádu, kde by mohl získat potřebné vzdělání, se nepotvrdila. Stejně tak není opodstatněná představa o jeho příslušnosti k augustiniánům, byť k nim Jan ze Středy choval sympatie. Srov. především A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 305–308; H. Zatschek: Karolinische Studien, s. 2n.

31 Teologie byla ve Vratislavi přednášena až od roku 1352. Srov. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 311. K vratislavským školám srov. tamtéž, s. 304n. Úzké vztahy Jana ze Středy ke kladské rodině Pannwitzů vedly J. Klappera k vyslovení hypotézy, že Jan ze Středy studoval, podobně jako Arnošt z Pardubic, ve škole maltézské komendy v Kladsku (srov. J. Klapper: Johann von Neumarkt, s. 9, P. Piur: Briefe, č. 80, s. 122n.). Doklady pro to však neexistují.

32 Přes četné pramenné doklady není Jan ze Středy především nikde jmenován s univerzitním titulem.

v němž Francesco Petrarca vyslovoval Janovi ze Středy uznání pro jeho nadšení pro klasická studia a pro obrození jazyka říšských register, vyplývá, že Jan ze Středy studoval v oblasti, odkud pocházel a kde působil, tedy ve střední Evropě,³³ kde tehdy ještě žádná univerzita nebyla a studenti odcházeli za univerzitním vzděláním do zahraničí, zpravidla do Itálie nebo do Francie. Kvalifikaci duchovního si pak již asi Jan ze Středy doplňoval v pastorační praxi. Zároveň se cvičil také v kancelářské práci, snad v některé soukromé písařské škole, jaké tehdy zřizovali starší písaři,³⁴ a potom přímo v kanceláři. Kancelářskou praxi získával Jan ze Středy zřejmě nejdříve v kanceláři minsterberského (ziębického) vévody Mikuláše, jak připomněl Karel IV. v listině z 9. dubna 1363, jíž potvrzoval ohněm zničenou Mikulášovu listinu na základě svědectví svého kancléře, litomyšlského biskupa Jana, který byl kdysi „zemským písařem“ vévody Mikuláše.³⁵ V kancelářské práci se zjevně osvědčil, takže mohl přejít do kanceláře českého krále Jana Lucemburského, jemuž, což naznačuje listina Karla IV. pro augustiniány u sv. Tomáše na Malé Straně v Praze ze 14. června 1351, nějaký čas sloužil.³⁶ Někdy před 16. říjnem 1347 se tento ještě mladý muž³⁷ stal notářem v kanceláři Karlově,³⁸ v jejímž čele tehdy stál Mikuláš Luckův z Brna. Již tehdy měl zřejmě Jan ze Středy pověst dobrého stylisty, který dovedl obratně formulovat diktamina v němčině i v latině.³⁹ Od podzimu roku 1347 až do 30. března 1353 často vystupuje *Johannes Noviforensis* nebo *Johannes de Novoforo* v relačních či mandačních poznámkách na plikách Karlových listin,⁴⁰ případně ve formulí *datum per manus*, s církevními hodnostmi jako *notarius* nebo *secretarius*⁴¹ (obr. 3). Jako úředník Karlovy kanceláře se řadil i ke Karlovým dvořanům. Pravděpodobně právě jemu

33 Srov. P. Piur: Briefe, č. 20, s. 90: „*Tu procul ab Elicone genitus atque educatus in terra diversis studiis edita...*“

34 Srov. F. Tadra: Kanceláře a písaři za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420). Praha 1892, s. 5. Existence takovýchto písařských škol se odráží i ve formuláři Jana ze Středy – srov. Cancellaria Johannis Noviforensis, episcopi Olomucensis (1364–1380) – Briefe und Urkunden des Olmützer Bischofs Johann von Neumarkt. Hrsg. F. Tadra, Archiv für österreichische Geschichte 68, 1896, č. 207, s. 141.

35 „*Des haben wir uns erfahren an dem erwirdigen Johansen byschouen zu dem Leuthmuschel, vnsrem canczler und fursten, der vormals des egenanten herczogen Niclas lantschreiber gewesen ist...*“ Srov. P. Piur: Briefe, č. 387, s. 481. K tomu H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 565. Protože se jméno Jana ze Středy ve slezských listinách před rokem 1348 neobjevuje, pokouší se ho A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 312, ztotožnit s Janem, notářem klarisek ve Vratislavi, písemně doloženým k roku 1337, později rektorem a kaplanem kaple sv. Martina na vratislavském hradě (tamtéž, s. 313).

36 Srov. P. Piur: Briefe, č. 396, s. 491: „*... quibus idem nobis et clare memorie illustri Johanni condam Boemie regi, genitori nostro karissimo, frequenter adhesit et continuato fidelitatis amore cotidiana sollicitudine indesinenter adheret.*“ Srov. rovněž tamtéž, č. 44, s. 75: „*... qui super tempore clarissimi genitoris vestri, mei domini ... laboravit.*“

37 Srov. P. Piur: Briefe, č. 45, s. 75: „*... non propter hoc magnitudinis Cesaree erga me, qui fideliter a toto mea iuventute servivi...*“

38 H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 569, se domnívá, že Jan ze Středy byl nejdříve v kanceláři Jana Lucemburského, potom působil jako zemský písař u Mikuláše Ziębického, a teprve potom, v roce 1347, přišel do kanceláře Karlovy. Tato konstrukce však není příliš pravděpodobná.

39 „*... cum sit in dictaminibus promptus theutonicis et latinis.*“ Srov. P. Piur: Briefe, č. 292, s. 487.

40 Například J. Eršil – J. Pražák: Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419). Praha 1956, č. 230, s. 72; č. 237, s. 73.

41 Například v Karlově listině pro vratislavského biskupa Přeclava z Pohořelé a vratislavskou kapitulou z 15. listopadu 1351 je jmenován „*Wratislaviensis et Glogoviensis ecclesiarum canonicus, notarius et secretarius noster*“. Srov. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/3 (dále RBM V/3). Ed. Jana Zachová, Praha 2000, č. 1180, s. 566. A. Huber: RI VIII, s. XLII mylně uvádí kanovníctví olomoucké místo hlohovského. Srov. rovněž zde níže.

3 Praha, Archiv Pražského hradu, fond Archiv Pražské metropolitní kapituly, sign. 194-IX/9; Praha, 10. 3. 1350. Karel IV., král římský a český, potvrzuje na žádost Zbyňka z Házmburka, mistra královské komory, listinu českého krále Jana Lucemburského z 26. 12. 1335. Poznámka na plice vpravo: „Per dominum regem Johannes Noviforensis“.

byla adresována listina, jíž Karel IV. příjemce jmenoval svým „*commensalem, cappellanum, clericum et familiarem domesticum*“.⁴²

Stejně jako ostatní kancelářští úředníci nepobíral Jan ze Středy za svou práci v kanceláři pevný plat, ale obživu mu zajišťovaly církevní prebendy, k jejichž získání mu – podobně

42 P. Piur: Briefe, č. 390, s. 485. K adresátovi srov. tamtéž, poznámka. Označení „*familiaris*“ je v souvislosti s Janem ze Středy uvedeno i v jiných písemnostech, například Codex Thomaeus. Conventus Pragensis O. E. S. A. – editio critica. In: J. Kadlec: Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag. Vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen mit Edition seines Urkundenbuches, Würzburg 1985, 14. 6. 1351, s. 132. K titulům Karlových dvořanů srov. F. Kavka: Život na dvoře Karla IV. Praha 1993, s. 27n.

4 Šroda Śląska, farní kostel sv. Ondřeje.

jako jiným svým úředníkům – Karel IV. i další dvorští činitelé ochotně pomáhali. Zprvu to byla fara ve Středě (obr. 4), nad níž měl český král patronátní právo a úřad faráře obsazoval svými kleriky, zpravidla notáři své kanceláře, kteří tak dostali potřebné hmotné zaopatření,⁴³ aniž by se předpokládalo, že budou farářský úřad skutečně vykonávat. Kdy Jan ze Středy tento úřad získal, nelze přesně zjistit. Nejpozději se tak stalo v roce 1348.⁴⁴ Pravděpodobně nedlouho po udělení fary ve Středě však Karel IV. pro schopného úředníka vyžádal od vratislavského biskupa Přelclava z Pohořelé uvolnění z rezidenčních povinností u jeho kostela, aby se mohl nerušeně věnovat práci v kanceláři.⁴⁵ Když 11. ledna 1349 vyslovil papež Kliment VI. souhlas s Karlovou žádostí o udělení beneficií pro Karlovy notáře a kleriky, získal notář Jan ze Středy, klerik vratislavské diecéze, rezervaci na kanovníctví ve vratislavské kapitule bez ohledu na to, že již držel faru ve Středě.⁴⁶ 23. října 1349 si na pokyn Karla IV. nechal prostřednictvím jiné osoby koupit dům ve Vratislavi, o čtyři roky později, 22. ledna 1354, pak napsal z Frankfurtu městské radě, aby dům prodala. Je málo pravděpo-

43 Srov. MBV I, č. 720, s. 430. K tomu H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 567.

44 H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 568, klade udělení fary ve Středě Janovi ze Středy mezi březen 1348 a říjen 1349, ale Jan ze Středy 11. ledna 1349 tento úřad již prokazatelně zastával, jak vyplývá ze zápisu papežských register k tomuto datu. Srov. zde níže. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 314, klade udělení úřadu do roku 1346.

45 P. Piur: Briefe, č. 392, s. 487n. Ke Karlově kanceláři srov. T. Lindner: Das Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger. Stuttgart 1882, passim; A. Huber: Einleitung, RI VIII, s. VII-LIX; F. Tadra: Kanceláře a písaři; P. Moraw: Von offener Verfassung zur gestalteten Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter. 1250–1490. Berlin 1985, s. 249n.

46 MBV I, č. 1056, s. 591; č. 1057, s. 593; P. Piur: Briefe, č. 391, s. 486. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 317, se domnívá, že šlo o beneficium, ale v Karlově žádosti papeži je jednoznačně uvedena rezervace. Pouhá rezervace je uvedena ještě v listině z 31. října 1351. Srov. zde níže.

dobné, že by ho užíval.⁴⁷ Někdy v letech 1346–1351 mu vratislavský kanovník a protonotář vratislavského hejtmána Ota z Donína⁴⁸ přislíbil pomoc při získání kanovnického místa v kolegiální kapitule při kostele sv. Kříže ve Vratislavi.⁴⁹ S tímto titulem je poprvé výslovně doložen 26. října 1351,⁵⁰ kdy již nějaký čas měl také kanovnické místo v kolegiální kapitule v Hlohově, které získal s pomocí Karla IV. a hlohovského a zaháňského vévody Jindřicha.⁵¹ Hlohovským kanovníkem se stal někdy před 14. červnem 1351, protože v privilegii Karla IV. pro svatotomášský klášter ze 14. června 1351 je označen jako „kanovník vratislavského a hlohovského kostela“.⁵² Vzhledem k tomu, že v listině z 26. října 1351, jíž mu Kliment VI. na žádost královny Anny povolil přijmout ještě další beneficium, je vedle fary ve Středě uvedena pouze rezervace na vratislavské kanovnictví, ale již plné držení kanovnictví v kostele sv. Kříže ve Vratislavi a v kostele hlohovském,⁵³ vztahuje se údaj o vratislavském kanovnictví v Karlově listině asi na kostel sv. Kříže. Doklady o tom, že by se Jan ze Středě skutečně stal kanovníkem vratislavské biskupské kapituly, nebyly zjištěny.⁵⁴ V Karlově žádosti o pražské kanovnictví pro Jana ze Středě z června 1353 vratislavská kapitula již uvedena není.⁵⁵ Olomoucké kanovnictví, které mu je někdy v literatuře připisováno, je ovšem jen důsledkem chybného čtení pramene.⁵⁶

Vedle příjmů z církevních hodností měl Jan ze Středě také podíl na platech za zhotovené listiny a – podobně jako ostatní kaplani a dvořané – rovněž veškeré zaopatření u Karlova dvora pro sebe, čtyři koně a služebníky.⁵⁷

47 Obě zprávy jsou zachyceny ve vratislavské radní knize. Srov. T. Lindner: Das Urkundenwesen, s. 16, pozn. 3; F. Tadra: Jan ze Středě, s. 88; H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 567.

48 K Otovi z Donína srov. F. Tadra: Kanceláře a písaři, s. 18 a 86; P. Piur: Briefe, s. 455n., pozn. k č. 360. K datování listu H.-J. Rieckenberg: Zur Herkunft, s. 564.

49 P. Piur: Briefe, č. 360, s. 455–457.

50 P. Piur: Briefe, č. 1400, s. 727.

51 P. Piur: Briefe, č. 393–395, s. 488–490.

52 Srov. Codex Thomaus, in: J. Kadlec: Das Augustinerkloster, s. 132. Údaj Karlova privilegia pro svatotomášský klášter poněkud koriguje informace starší literatury, kde jsou jako nejstarší doklady o hlohovském kanovnictví uváděny listiny z 26. října a 15. listopadu 1351. Srov. A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 317.

53 MBV I, č. 1400, s. 727. Srov. též zde níže.

54 Srov. G. Schindler: Das Breslauer Domkapitel von 1341–1417: Untersuchungen über seine Verfassungsgeschichte und persönliche Zusammensetzung. Breslau 1938 (= Zur schlesischen Kirchengeschichte 33), s. 31, č. 56, kde je uvedeno udělení expektance 11. 1. 1349, ale zároveň pochybnost, zda Jan ze Středě skutečně dosáhl držení kanonikátu. Ve vratislavské dómské kapitule skutečně působil jiný Jan ze Středě, osobní lékař vratislavského biskupa Přeclava z Pohořelé. Ten obdržel expektanci na kanonikát na přímělu vratislavského biskupa 13. června 1353 a skutečně dosáhl kanovnického úřadu. Srov. G. Schindler: Das Breslauer Domkapitel, s. 32.

55 Karel uvádí pouze farní kostel ve Středě, kanovnictví a prebendu sv. Kříže ve Vratislavi a kanovnictví a prebendu v hlohovském kostele. MBV II, č. 82, s. 36n. Srov. rovněž zde níže.

56 Listiny z 15. listopadu 1351, RBM V/3, 1346–1355, č. 1180, s. 566. Chybu způsobil F. M. Pelcl: Kaiser Karl IV., König von Böhmen I. Prag 1780, Urkundenbuch, č. 105, s. 111n., převzal ji F. Tadra: Jan ze Středě, s. 84n.; A. Huber: RI VIII, s. XLII; A. Hansel: Johann von Neumarkt, s. 318, ale též J. Klapper: Johann von Neumarkt, s. 14; J. Nechutová: Latinská literatura, s. 147. Upozornil na ni H. Zatschek: Karolinische Studien, s. 4n. Správné znění přetiskl P. Piur: Briefe, č. 396, s. 491.

57 „... quatenus te cum quatuor equis et familiaribus tuis omnibus iuribus, honoribus et quibuscunque ceteris [?] condicionibus capellanis et familiaribus nostris clericis precipue exhiberi consuetis benigne pertractent et favorabiliter prosequantur.“

Již tehdy měl Jan ze Středy zřejmě úzký vztah k augustiniánskému klášteru u sv. Tomáše na Malé Straně. Alespoň 14. června 1351 daroval Karel IV. převorovi a konventu tohoto kláštera na přímluvu vratislavského a hlohovského kanovníka Jana ze Středy, králova „notáře, sekretáře a dvořana“ městiště v sousedství kláštera⁵⁸ (obr. 5). Augustiniánský řád, který kladl důraz na studium a rozjímání, byl Janovi ze Středy ostatně velmi blízký a těšil se jeho trvalé přízni.

Působení v dvorské kanceláři, cesty po říši a kontakty s osobnostmi Karlova dvora i s politiky, s evropskými diplomaty a kulturními činiteli rozšířily obzory Jana ze Středy a pomáhaly mu vytříbit jeho kancelářský styl, v němž se odrážel Janův smysl pro krásnou klasickou latinu.⁵⁹ Tato jeho slabost byla zřejmě obecně známa. Když se v červenci 1350 objevil u královského dvora „římský tribun“ Cola di Rienzo, který inkognito v poutnickém šatě odešel z Itálie, aby získal budoucího císaře pro své politické plány, a po krátkém pobytu v Praze a třech audiencích u Karla IV. byl pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic deportován na jeho hrad Roudnici, odkud marně usiloval o další kontakty s římským a českým králem,⁶⁰ obrátil se s žádostí o zprostředkování setkání na ambiciózního notáře královské kanceláře Jana ze Středy. V dopisu, který Cola di Rienzo Janovi z Roudnice poslal, se snažil získat jeho přízeň chvalozpěvy na jeho styl i oslovením „příteli“⁶¹ a vzletně konstatoval, že řečnické umění Jana ze Středy působí stejně jako řeky, které vytékají z Parnasu. Královskému notáři tato slova jistě lichotila, ale muž, který cílevědomě budoval svoji kariéru v dvorské kanceláři a usiloval o další církevní obročí, si od idealisty, jehož politické teorie hraničily s kacírstvím, udržoval odstup. Odpověděl sice také chválou, tentokráte řečnického umění Coly di Rienzo, ale pomoc zdvořile, avšak rozhodně odmítl. Na další dopisy již králův notář zřejmě nereagoval.⁶² Přesto mohl téměř dvouletý pobyt Coly di Rienzo v Čechách, jeho obdivuhodné řečnické a stylistické nadání, respekt k antice a k velkým klasickým stylistům nalézt ohlas v dvorské kanceláři. Na rozdíl od Coly di Rienzo, pro něhož byla rétorika politickým prostředkem a rétorická краса pouze součástí vyššího ideálu,⁶³ byl však právě „krásný klasický styl“ cílem Jana ze Středy.

Srov. P. Piur: Briefe, č. 390, s. 486. K hmotnému zajištění královských úředníků srov. F. Tadra: Kanceláře a písaři, s. 23n.

58 Srov. Codex Thomaeus, s. 132n.

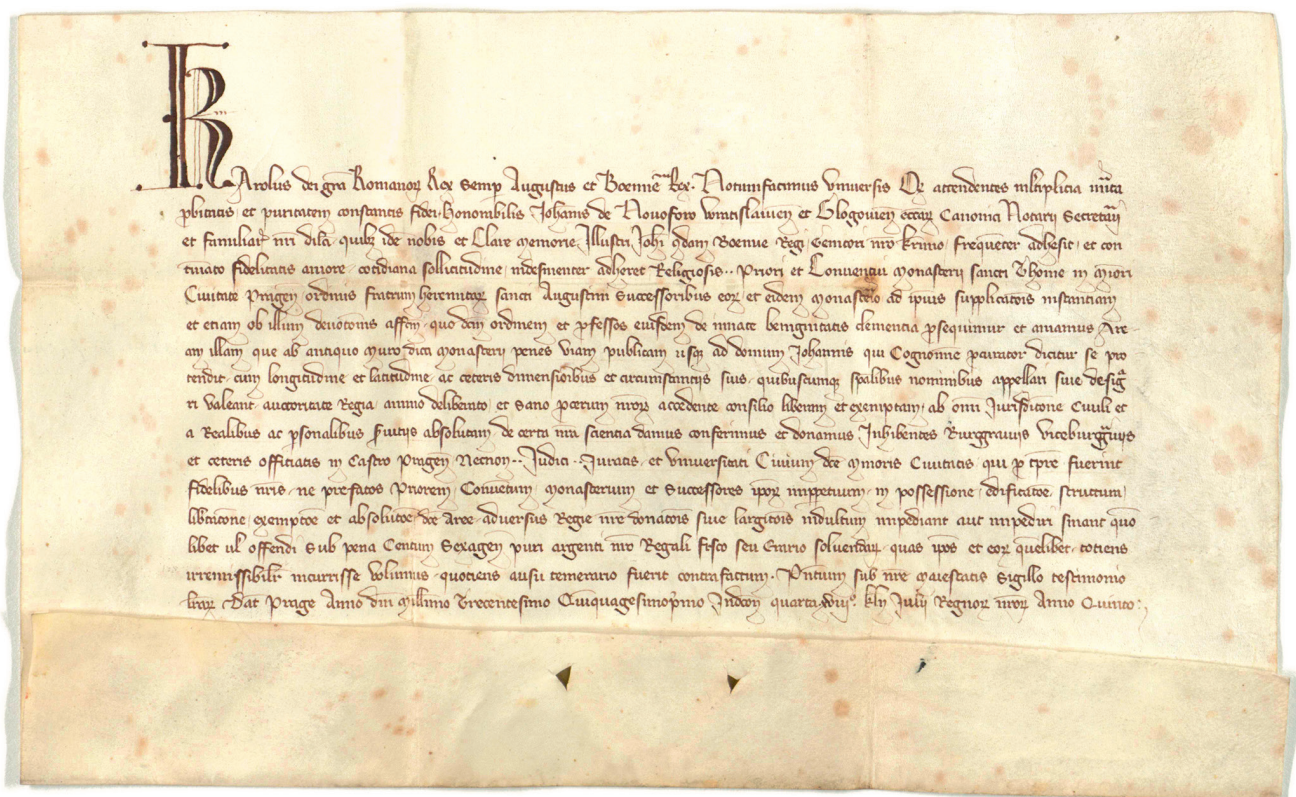
59 K tomu srov. J. M. Clifton-Everest: Johann von Neumarkt und Cola di Rienzo. Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 28, 1987, s. 25–44 (passim).

60 K osobnosti římského tribuna a jeho vztahu ke Karlovi IV. srov. J. Macek: Cola di Rienzo. Praha 1965. K pobytu Coly di Rienzo v Praze rovněž J. M. Clifton-Everest: Johann von Neumarkt, s. 30–34; J. Spěváček: Vztahy Karla IV. k představitelům raného humanismu. In: Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k šedesátým narozeninám Františka Šmahela. Uspoř. J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová, Praha 1994, III, s. 799–801.

61 Briefwechsel des Cola di Rienzo. Hrsg. K. Burdach – P. P. Piur. Vom Mittelalter zur Reformation II/3. Kritischer Text, Lesarten und Anmerkungen. Berlin 1912, č. 54, s. 223. Oslovení dalo podnět k neopodstatněným úvahám o úzkém přátelství mezi Janem ze Středy a Colou di Rienzo. Jan ze Středy však reagoval na Rienzovy listy zdrženlivě. Rienzovo postavení ostatně ani nic jiného neumožňovalo. Srov. J. M. Clifton-Everest: Johann von Neumarkt, s. 33, 43. Ke stylu této korespondence srov. J. Bujnoch: Johann von Neumarkt, s. 68–70.

62 Cola di Rienzo napsal Janovi ze Středy celkem tři dopisy. Ze známých dopisů Jana ze Středy je Rienzovi určen jeden. Další, o nichž někteří autoři uvažovali, měly jiné adresáty, jak ukázal J. M. Clifton-Everest: Johann von Neumarkt, s. 35–44.

63 Srov. J. M. Clifton-Everest: Johann von Neumarkt, s. 30n., 43.

5 Praha, Národní archiv, fond Augustiniáni obutí – provincialát a konvent, Praha, sign. 40; Praha, 14. 6. 1351. Karel IV. daruje na přímluvu Jana ze Středy převoru a konventu svatého Tomáše městiště, které se táhne od staré klášterní zdi u cesty až k domu Jana příjmením Procurator.

Pracovní úsilí, získané zkušenosti a kulturní rozhled se odrazily na kariérním vzestupu Jana ze Středy v kanceláři i v církevní službě. Fara ve Středě a kanovnícké prebendy ve Vratislavi a v Hlohově brzy neodpovídaly ambicím Jana ze Středy a v Karlově kanceláři se před ním otevírala vyšší kariéra. Ta ovšem předpokládala také vyšší církevní hodnosti. 26. října 1351 získal Jan ze Středy s přímluvou římské a české královny Anny Falcké papežský souhlas k získání dalšího církevního úřadu vedle rezervace na kanovníctví vratislavské a držení kanovníctví ve vratislavském kostele sv. Kříže a v Hlohově a fary ve Středě, pokud mu bude kanonicky svěřen. Tehdy byl královniným kancléřem.⁶⁴ Dne 16. února 1352 byl na základě papežské provize jmenován biskupem naumburským. V listu, jímž papež oznamoval Janovo ustanovení biskupem, je jmenován jako „kanovník vratislavský, v kněžském postavení“.⁶⁵ Vzhledem k tomu, že doklady o tom, že by získal kanonikát v dómské kapitule ve Vratislavi neexistují a pozdější prameny titul nezmiňují,⁶⁶ je možné, že se odkaz v papežském listu vztahuje na kanonikát u vratislavského sv. Kříže.

64 MBV I, č. 1400, s. 727n.

65 „Johannes de Novoforo, canonicus Vratislaviensis, in sacerdotio constitutus...” MBV I, č. 1424, s. 736.

66 Srov. zde výše.